

2. Бученков В. Основа эффективности производства / В. Бученков, О. Кухарев // Экономика сельского хозяйства России. 2002. – № 2. – С. 7.
3. Гиль Л.С. Сучасні технології овочівництва захищеного і відкритого ґрунту : монографія / Л.С. Гиль, А.І. Пашковський, Л.Т. Суліма. – Вінниця : Вид-во "Нова Книга", 2008. – 368 с.
4. Денин Н. Удосконалювати економічне регулювання агропромислового виробництва / Н. Денин // АПК: управління, економіка. – 2003. – № 2. – С. 20-25.
5. Кучеренко Т. Развитие овощеводства защищенного грунта в Украине / Т. Кучеренко // Овощеводство. – 2010. – № 6. – С. 18-22.
6. Лебединська О.І. Економічна ефективність овочівництва та шляхи її підвищення в умовах ринку / О.І. Лебединська // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу : монографія. – У 2-ох т. / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К. : Вид-во ІАЕ. – 2000. – Т. 2. – С. 498-501.

Васильчак С.В., Жидяк А.Р., Дубина М.П. Организационно-экономические особенности производства овощей защищенного грунта в контексте продовольственной безопасности страны

Теоретически обобщены организационно-экономические особенности производства овощей в защищенном грунте в контексте продовольственной безопасности страны и углублены основы определения экономической их эффективности. Раскрыты основные тенденции развития овощеводства защищенного грунта.

Ключевые слова: производство, овощи, защищенный грунт, продовольственная безопасность, ресурсы, овощная продукция.

Vasylchak S.V., Zhydyak O.R., Dubyna M.P. Organizational and economic features of vegetable production of the protected soil in context of food security

Generalized organizational and economic features of vegetable production in a protected ground in the context of food security and advanced fundamentals of economic efficiency. The basic trends of protected vegetable soil are exposed.

Keywords: production, vegetables, protected soil, food security, resources, vegetable production.

УДК 658:338.124.4

Доц. П.П. Гаврилко¹, канд. екон. наук;
вкл. М.Ю. Лалакулич¹, канд. екон. наук; аспір. А.В. Колодійчук²

ОСНОВНИ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Вплив певних факторів на виникнення кризи дав змогу виявити механізм виникнення кризових явищ в економіці підприємств у вигляді ланцюга зовнішніх і внутрішніх чинників, що виводять це підприємство з рівноважного стану внаслідок порушень руху виробничих і фінансових потоків, які призводять до зниження обсягів продажу, прибутку, рентабельності капіталу, а також спричиняють кризу ліквідності та платоспроможності. Наведено визначення поняття "криза", виявлено фактори виникнення кризових явищ на різних етапах життєвого циклу підприємства.

Ключові слова: криза, промислові підприємства, стратегічна криза, криза прибутковості, криза ліквідності, платоспроможність, кредитна політика, інфляційні процеси, фінансові ризики, інноваційні чинники.

Вступ. Структурні зміни в економіці України набули складного характеру, спричинили радикальні зміни практично всіх процесів функціонування

продуктивних сил і істотно вплинули на формування нових виробничих відносин. Економічні результати діяльності промислових підприємств завжди змінюються та залежать від багатьох чинників. Вирішальним фактором недостатньо успішної діяльності багатьох промислових підприємств є загальна соціально-економічна криза, яка охопила країну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток теоретико-методологічних і практичних засад управління та антикризової господарської діяльності промислового підприємства у нестабільному середовищі розглядали у працях такі провідні зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Р. Акофф, І. Ансофф, Б. Карлоф, В.Д. Маркова, В.С. Найдюнов, М. Портер, О.О. Терещенко, З.Є. Шершньова та ін.

Однак на сучасному етапі реформування української економіки для підвищення результативності антикризової діяльності основну увагу потрібно приділяти вдосконаленню стратегічного управління як системі заходів ефективного розвитку промислових підприємств. Реальний сектор української мікроекономіки потребує розробки теорії та методології для впровадження стратегічного управління у практику діяльності підприємств, що опинилися в умовах кризи.

Мета роботи: виявити фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Теорія економічної кризи почала розвиватися у другій половині ХІХ ст. Кризові фази довгострокових економічних циклів досліджував М.Д. Кондратьєв, який розробив теорію економічних циклів, яка дає можливість з високим ступенем ймовірності передбачити періодичність спадів та підйомів виробництва [3]. Цінність цієї теорії полягає в тому, що вона є методологією прогнозування циклічності та характеру розвитку економіки.

Вагомий внесок у розвиток теорії криз зробив М.І. Туган-Барановський у праці "Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини і вплив на народне життя", в якій він дав визначення кризи як точки перелому підвищувальної та понижувальної хвилі суспільного господарювання [7]. Розглянуті теорії економічних циклів розкривають основні закономірності, періодичність, структуру циклів. Опираючись на них, менеджменту можна розробляти підходи до управління в умовах кризової ситуації.

Глибокі кризові потрясіння наприкінці ХХ ст. дали поштовх до розробки нових підходів у теорії криз. Основні положення цих підходів такі: кризи неминучі в розвитку будь-якої системи, зокрема економічної. Вона є неодмінною фазою життєвого циклу системи. Кризи виконують три функції в динаміці систем – підривають засади застарілих елементів, відкривають шлях до становлення нових, зберігають і збагачують спадкове ядро системи. Завершуються кризи або переходом системи в новий якісний стан, або її розпадом, заміною іншою системою. Долаються кризи за допомогою базових інновацій.

У сучасній економічній літературі термін "криза підприємства" описує різноманітні феномени в його життєвому циклі від просто перешкод у діяльності через різноманітні конфлікти до ліквідації підприємства. Вітчизня-

¹ Ужгородський навчальний центр Київського НТЕУ;

² ІРД НАН України

ний дослідник О.Д. Чернявський вважає, що "криза – це переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона зазнає дії ззовні або зсередини, що потребує від неї якісно нового реагування" [9].

У загальному значенні криза підприємства представляє собою обмежений в часі процес. Він може бути або повністю керованим, або утримуватися у певних межах, які формуються під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. До зовнішніх (екзогенних) чинників належать такі, які підприємство не має можливості заздалегідь спрогнозувати, а тому і вплинути на них. Внутрішні (ендогенні) чинники зазвичай залежать від форм, методів та організації діяльності підприємства [4, 6]. На думку О.П. Градова та Г.М. Курошевої, зовнішні фактори прояву та розвитку кризи підприємства доцільно поділити на такі групи: міжнародні, національні, ринкові. Внутрішні чинники, які спричиняють розвиток кризи на підприємстві, можна поділити на: конкурентні, чинники діяльності, ресурсні, маркетингові, фінансові.

Класифікацію факторів, які сприяють розвитку кризи на підприємстві, наведено в табл. 1 [4, 6].

Табл. 1. Класифікація факторів виникнення кризових ситуацій

Зовнішні фактори		
Міжнародні	Загальноекономічні	Циклічність економічного розвитку Руйнування ринків збуту продукції Фінансова політика трансформаційних банків
	Стабільність міжнародної політики	Укладання міжнародних угод: утворення зон вільної торгівлі, вільних економічних зон Міжнародний маркетинг Тарифні узгодження
	Міжнародна конкуренція	Організація спільних підприємств Стратегічні зони господарювання Фінансова спроможність іноземних партнерів Ліцензійна торгівля
Національні	Політичні	Міжнародна політика відносно країни та її стабільність Політична нестабільність Криза в інших країнах Стан фінансової системи Податкова політика Принципи земельної політики держави Ставлення до власності Захист конкуренції Відношення держави до підприємництва
	Економічні та демографічні	Життєвий цикл галузі Рівень платоспроможності населення Рівень доходів, нагромаджень населення Споживча властивість (рівень цін, можливість отримання позик) Інфляційні процеси Позиція держави щодо своїх боргів Кредитна політика Відсутність розвитку ринку страхових послуг Рівень підприємницької активності Фінансова спроможність підприємств-боржників

Ринкові	Форми конкуренції	Рівень технологій Рівень витрат виробництва Якість продукції Рівень маркетингу
	Науково-технічні	Новизна конструкцій та технологій Конкурентоспроможність продукції
Внутрішні фактори		
Конкурентні		Мета, сфера діяльності Життєвий цикл підприємства Частка ринку та стадія життєвого циклу Традиції, репутація
Чинники діяльності		Форма власності Організація виробництва Форма спеціалізації Диверсифікація виробництва
Ресурсні		Обіговість коштів Тривалість виробничого циклу Рівень виробничих запасів
Маркетингові		Товарна політика Цінова політика Збутова політика Виробничий потенціал
Фінансові		Структура балансу Платоспроможність Ліквідність Вартість капіталу Структура майна Співвідношення власних і позикових коштів Інвестиційна привабливість Рівень прибутку та рентабельності Фінансові ризики Робота з дебіторами
Управлінські		Організаційна структура управління Кадрова політика Система мотивації персоналу Культура управління Стратегічне управління
Інноваційні		Інноваційна діяльність Прогресивність засобів і методів виробництва

Визначаючи кризу на підприємстві, потрібно враховувати такий найважливіший фактор, як життєвий цикл галузі. Великий вплив на підприємства мають такі фактори, як: політична нестабільність, наявність кризи в інших країнах, міжнародна політика відповідно країни та її стабільність, кредитна політика, інфляційні процеси, фінансова спроможність підприємств-боржників, відсутність розвитку ринку страхових послуг, неов'язковість держави щодо своїх боргів, рівень підприємницької активності, життєвий цикл галузі, неефективна робота з дебіторами, виробничий потенціал підприємства, відсутність ефективних методів стимулювання праці, неврахування фінансових ризиків, відсутність стратегічного управління та відсутність культури управління. У сучасних умовах господарювання вплив

інноваційних чинників є досить важливий, оскільки використання нових технологій та нових підходів до виробництва сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції.

Наведена класифікація найбільш комплексно відображає всю низку факторів, які впливають на виникнення кризової ситуації на підприємствах. Зовнішні фактори формуються макросередовищем, яке оточує підприємство. Фактори зовнішнього середовища можуть як збільшувати, так і зменшувати його потенційні можливості. Кризи неоднакові не тільки за своїми причинами та наслідками, а і за своєю сутністю. Необхідність класифікації криз пов'язана з диференціацією засобів і способів управління ними. У сучасній літературі з економіки підприємства види криз викладаються по-різному, різними способами і з огляду на різні критерії. Найпоширенішу класифікацію криз наведено в табл. 2 [1, 2, 5, 8].

Табл. 2. Класифікація криз за різними ознаками

Ознака	Вид кризи
За структурою відносин у соціально-економічній системі	Економічна Соціальна Організаційна Психологічна Технологічна
За проблематикою	Макрокриза Мікрোকриза
За безпосередніми причинами виникнення	Природна Суспільна Екологічна
За масштабами прояву	Загальна Локальна
За цілями підприємства	Стратегічна криза Криза прибутковості Криза ліквідності
За можливістю виникнення	Передбачувана Несподівана
За глибиною дії	Глибока Гостра
За проявом у часі	Явна Латентна
За терміном дії	Затяжна Короткочасна

За структурою відносин у соціально-економічній системі можна виділити окремі групи економічних, соціальних, організаційних, психологічних, технологічних криз. За проблематикою розрізняють макро- і мікрোকризи. Макрокризі властиві досить великі обсяги і масштаби проблематики. Мікрোকриза охоплює тільки окрему проблему чи групу проблем. За безпосередніми причинами виникнення кризи поділяють на природні, суспільні, екологічні. Перші спричинені природними умовами життя та діяльності людини. До причин таких криз належать землетруси, кліматичні зміни, повені, урагани, пожежі. Такі явища природи породжують кризи.

За масштабами прояву розрізняють загальну та локальну кризи. Загальні кризи охоплюють соціально-економічну систему, локальні – тільки її частину. За цілями підприємств кризи бувають: стратегічна криза, криза прибутковості; криза ліквідності, а також банкрутство. За можливістю виникнення кризи можуть бути також передбачуваними (закономірними) і несподіваними (випадковими). Передбачувані кризи можуть прогнозуватися і зумовлюватися об'єктивними причинами нагромадження факторів. З виникненням кризи можуть бути пов'язані потреби реструктуризації виробництва, зміна структури інтересів під впливом науково-технічного прогресу. Несподівані кризи часто бувають результатом або істотних помилок в управлінні, або яких-небудь природних явищ, або економічної залежності.

За глибиною дії кризи бувають глибокими і легкими. Глибокі, гострі кризи часто призводять до руйнування різних структур соціально-економічної системи. Вони мають складний і нерівномірний перебіг. Перебіг легких м'яких криз більш послідовний і безболісний. Їх можна передбачати, ними легше управляти.

За проявом у часі кризи можуть бути явні та латентні (приховані). Перебіг перших є помітний і вони легко виявляються. Другі є прихованими, мають відносно непомітний перебіг і тому найнебезпечніші. За терміном дії кризи поділяють на затяжні та короткочасні. Фактор часу в кризових ситуаціях має важливе значення. Затяжні кризи відбуваються болісно і складно. Часто вони є наслідком невміння управляти кризовими ситуаціями, нерозумінням суті й характеру кризи, її причин і можливих наслідків.

Стратегічна криза виникає внаслідок втрати керівництвом підприємства "стратегічного зору", що полягає у несвоєчасній заміні продукції, відмові від переходу на нові технології чи в нові регіони, зниженні інвестицій на НДДКР, нову техніку чи на підготовку кадрів тощо. Ці фактори призводять до довгострокової втрати обсягів реалізації та ринків збуту. Криза прибутковості виникає у випадку, коли підприємство має збитки та внаслідок постійного зменшення власного капіталу рухається до ситуації дефіциту балансу або перевищення пасивів над активами. У разі кризи ліквідності через постійно зростаючі збитки, підприємству загрожує втрата платоспроможності.

Між усіма представленими видами криз існують тісні причинно-наслідкові зв'язки: стратегічна криза спричинює кризу прибутковості, яка, своєю чергою, призводить до втрати підприємством ліквідності. Зумовлене зовнішніми та внутрішніми факторами зменшення обсягів реалізації продукції призводить, з одного боку, до зниження прибутковості та до збитковості, а з іншого – до зниження рівня ліквідності та платоспроможності. Закономірним результатом розвитку симптомів фінансової кризи є непомірна кредиторська заборгованість, неплатоспроможність та банкрутство підприємства. Чим довше підприємство зможе відтягнути час настання наступної фази кризи, або передбачити її розвиток, тим триваліше воно зможе існувати.

Висновки. У розвитку підприємства за різних обставин настає різкий злам, який називають кризою. Для підтримки життєдіяльності підприємства необхідна своєчасна реакція на перші ознаки кризового стану. Оскільки як

зовнішнє, так і внутрішнє середовище динамічне, криза може настати практично в будь-який момент. Тому важливим принципом стратегічного управління на підприємстві має бути постійне очікування сигналів про виникнення кризового стану для негайної реакції на ці сигнали.

Література

1. Антикризисное управление / под ред. Э.М. Короткова. – М. : Изд-во ИНФРА-М., 2000. – 432 с.
2. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством : навч. посібн. / В.О. Василенко. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 504 с.
3. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры: Доклад / Проблемы экономической динамики / Н.Д. Кондратьев. – М. : Изд-во "Линокс", 1989. – 203 с.
4. Курошева Г.М. Теория антикризисного управления предприятием : учебн. пособ. / Г.М. Курошева. – СПб. : Изд-во "Речь", 2002. – 372 с.
5. Михайлов Л.М. Антикризисное управление в промышленности : научно-практ. издание / Л.М. Михайлов. – М. : Изд-во "Экзамен", 2004. – 224 с.
6. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / под ред. А.П. Градова и Б.И. Кузина. – СПб. : Изд-во "Специальная литература", 1996. – 510 с.
7. Туган-Барановский М.И. Избранное: периодические промышленные кризисы. История английских кризисов / М.И. Туган-Барановский. – М. : Изд-во "Наука", РОССПЭН, 1997. – 574 с.
8. Уткин Э.А. Антикризисное управление / Э.А. Уткин. – М. : Ассоциация авторов и издателей "ТАНДЕМ". Изд-во ЭКМОС, 1997. – 400 с.
9. Чернявский А.Д. Антикризисное управление : учебн. пособ. / А.Д. Чернявский. – К. : Вид-во МАУП, 2000. – 208 с.

Гаврилко П.П., Лалакулич М.Ю., Колодийчук А.В. Основные факторы возникновения кризисных явлений на промышленных предприятиях

Влияние определенных факторов на возникновение кризиса дало возможность обнаружить механизм возникновения кризисных явлений в экономике предприятий в виде цепи внешних и внутренних факторов, которые выводят это предприятие из равновесного состояния в результате нарушения движения производственных и финансовых потоков, которые тянут за собой падение объемов продаж, прибыли, рентабельности капитала, а также влекут кризис ликвидности и платежеспособности. Дано определение понятия "кризис", обнаружены факторы возникновения кризисных явлений на разных этапах жизненного цикла предприятия.

Ключевые слова: кризис, промышленные предприятия, стратегический кризис, кризис прибыльности, кризис ликвидности, платежеспособность, кредитная политика, инфляционные процессы, финансовые риски, инновационные факторы.

Havrliko P.P., Lalakulich M.Yu., Kolodiychuk A.V. Basic factors of origin of the crisis phenomena on industrial enterprises

Influence of certain factors on the origin of crisis enabled to find out the mechanism of origin of the crisis phenomena in the economy of enterprises as a chain of external and internal factors, which destroy this enterprise from the balancing state as a result of violations of motion of production and financial streams, which result in falling of volumes of sale, income, profitability of capital, and also draw the crisis of liquidity and solvency. Determination of concept "crisis" is given in the article, found out the factors of origin of the crisis phenomena on the different stages of life cycle of enterprise.

Keywords: crisis, industrial enterprises, strategic crisis, crisis of profitability, crisis of liquidity, solvency, credit policy, inflationary processes, financial risks, innovative factors.

УДК 67.03(477)

*Доц. М.Ю. Барна, канд. екон. наук;
магістрант Н.М. Гарбар – Львівська КА*

ТОЛІНГОВІ ОПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти поняття "толінг", а також досліджено питання щодо ролі толінгових операцій для економіки України як засобу, що сприятиме підвищенню ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Ключові слова: толінг, толер, давальницька сировина, давальницький контракт, операція з давальницькою сировиною.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сьогодні питання толінгу досить гостро постало для української економіки. Здобуття Україною статусу країни з ринковою економікою відкрило широкі можливості для її інтеграційного розвитку та участі в міжнародному поділі праці. Через кризову ситуацію в економічній сфері пострадянського простору внаслідок руйнування єдиної загальнодержавної системи суспільного виробництва та суспільного розподілу праці і її результатів операції з давальницькою сировиною в зовнішньоекономічній діяльності набули широкого застосування.

Актуальність цієї роботи полягає в тому, що, незважаючи на широке коло досліджуваних проблем, теоретичні та практичні аспекти державного регулювання й контролю зовнішньоекономічних операцій з давальницькою сировиною досліджені недостатньо. Крім того, на сьогодні існує низка проблем, пов'язаних із недостатнім нормативним та методичним забезпеченням цих процесів, відсутній єдиний науково обґрунтований підхід до визначення їх основних понять, положень та принципів.

На етапі формування економіки незалежної України такі операції стали єдиним засобом виходу з економічної кризи багатьох галузей. Однак подальший розвиток давальницьких операцій довів, що їх вплив на соціально-економічне становище України не є однозначним, що зумовлює необхідність їх регулювання та контролю з боку держави. Державне регулювання та контроль операцій з давальницькою сировиною зумовлене неоднозначним впливом їх застосування на економіку України, зокрема залежність окремих виробників та галузей виробництва від іноземних постачальників сировини. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин багато підприємств України опинилися в кризовому становищі, у зв'язку з чим вимушені шукати альтернативні способи управління господарською діяльністю. Поширення і використання толінгу на пострадянському економічному просторі мало низку об'єктивних причин, а саме: дефіцит власної сировини за наявності потужного комплексу переробних підприємств; соціальний тиск із боку не завантаженого роботою виробничого персоналу переробних підприємств; реальна загроза згорання й припинення виробництва в деяких галузях промисловості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Спираючись на результати досліджень, було встановлено, що для усунення деяких недоліків, що негативно впливають на економіку країни під час здійснення толінгових операцій, вдосконалення потребує, насамперед, організаційна сторона здійснення контрольних заходів з боку державних органів. Зокрема, необхідним є створення у структурі Державної митної служби